

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=79965>

pdf genereret den : 28/5-2008

sin vis er de skuffende i indholdet. I betragtning af hvor mange værker, der findes om det tyske problem gennem tiderne, set ud fra en overordnet synsvinkel og med et ræsonnerende indhold ud fra den store speciallitteratur, så virker Uffe Østergaards afsnit, med dets mange citater, noget essayagtigt, uden at ramme de centrale temaer i nyere tysk historie, som de efterfølgende forfattere derefter kunne have beskrevet nøjere. Forfatteren kalder selv dele af sit bidrag for en »lynskitse« (s.26), og det er også ganske dækkende for hele bidraget. Det afsluttende bidrag ved Henrik Kaare Nielsen om nationen og demokratiet i Tyskland i dag er modsat de øvrige indlæg præget af en friskfyragtig og polemisk bedreviddende tone, der især er belærende over for det vesttyske demokrati. Fejende postulater om karakteren af vesttysk politik serveres uden forbehold, der ellers nok ville være på sin plads vedrørende et tidsrum, hvor vi idag har et meget ringe tidsperspektiv. En række germanismer, som man ellers stort set er behageligt fri for i de øvrige indlæg, øger ikke forståelsen.

Generelt handler artiklerne meget lidt om økonomisk-sociale forhold. Det kunne have været nyttigt med en artikel alene om det emne, således at man kunne have fået et indtryk af udviklingen her. Det lange tidsperspektiv er ellers velegnet netop til et sådant emne. Men alle artiklerne holder sig næsten udelukkende til de forfatningsmæssige og de politiske forhold, og det skal da også medgives, at disse netop for Tysklands vedkommende er komplicerede og vigtige. Det kræver i sig selv en del plads at forklare dem på en tydelig måde, og læserne får meget at vide, også ved hjælp af tabeller og kort. Ved et så stort emne vil man altid kunne savne noget. Det forekommer mig mærkeligt, at Finn Myginds afsnit om 1866/71-1918 ikke nævner debatten om Fritz Fischers opfattelse af udbruddet af Første Verdenskrig, ja end ikke nævner hans værker i litteraturlisten. Ligeledes kan man i Johnny N. Laursens afsnit om Weimarrepublikken 1918-33 savne diskussionen om storindustriens forhold til nazismen. Afsnittet om 1945-1955 diskuterer udførligt (s.215-217) den chance, som forfatterne mener kan have ligget i Stalins note af marts 1952 om et genforenet Tyskland, men de nævner sært nok ikke den amerikanske udenrigsminister James F. Byrnes' forslag fra april 1946 om en firemagtspagt på 25 år til sikring af et nedrustet, og dermed ufarligt samlet Tyskland. Jan Bo Hansen er i sit afsnit om 1955-1987 for diskret i sin knappe omtale af det østtyske politiregime (kun strejft s.238 og s.246). Men alt i alt har forfatterne til de kronologiske afsnit ydet en god og solid indsats, der kan tjene som en udmærket orientering om vort store nabolands historie. De udførlige litteraturlister giver læseren mulige forslag til selv at gå videre. Et personregister havde været nyttigt.

Kay Lundgreen-Nielsen

Arbeiter und Arbeiterbewegung in Schleswig-Holstein im 19. und 20. Jahrhundert. Udg. af Rainer Paetau og Holger Rüdell – Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins bd.13 – Karl Wachholtz Verlag, Neumünster 1987, 463 s., DM 54.-.

RAINER PAETAU: Konfrontation oder Kooperation. Arbeiterbewegung und bürgerliche Gesellschaft im ländlichen Schleswig-Holstein und in der Industriestadt Kiel zwischen 1900 und 1925 – Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins bd.14 –, Karl Wachholtz Verlag, Neumünster 1988, 592 s., DM 40.-.

I de senere år har der vist sig et bemærkelsesværdigt opsving i historieskrivningen om arbejderbevægelsen i Slesvig-Holsten. Tydeligst manifesterer det sig i udgivelsen af en omfangsrig årbog »Demokratische Geschichte. Jahrbuch zur Arbeiterbewegung und Demokratie in Schleswig-Holstein«, som indtil 1988 er kommet med 3 bind. Årbogen er tydeligt lagt an på at nå ud til et bredt publikum, ikke desto mindre er langt de fleste af bidragene på et rimeligt videnskabeligt niveau; årbogen kan meget vel udvikle sig til et forum for en omfattende og alsidig arbejderhistorieskrivning.

Men der har dog været udgivet og arbejdet med emnet før, som det fremgår af Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidts bibliografi i »Arbeiter und Arbeiterbewegung« (s. 443-457), som også har registreret de danske udgivelser (inklusive specialer) i bibliografien. Denne og de andre bidrag i dette bind, der er en slags rapport fra et seminar i 1984, viser tydeligt hullerne men også bredden i forskningen.

Grænsespørgsmålet, som tidligere har været behandlet i flere afhandlinger, berøres her igen af Nils Vollertsen (s. 415-441). Vollertsen har tidligere udgivet en mindre afhandling på dansk om emnet – den duede heller ikke. Det er egentlig en skam, emnet har jo ikke været uden betydning, og heller ikke den måde Vollertsen angriber problemet på er uinteressant: han gør opmærksom på indre modsætninger i arbejderbevægelsen, men kan ikke gøre rede for de egentlige problemer.

Ellers berører de forskellige afhandlinger socialhistoriske emner (cigar-, glas-, metal- og landarbejdere), der for nogles vedkommende er meget avancerede. De indgår alle i konstitueringshistorien, og dermed er overgangen til den næste gruppe skabt: de 3 regionalhistoriske bidrag om den socialistiske landagitation i Østholsten, om organisationshistorien i Lauenburg og om arbejderpressen i Lybæk. Det lokalhistoriske aspekt berøres i andre bidrag om kampen mod nazismen før og efter 1933. Der er andre bidrag af betydning – i det mindste bør Bo Stråths sammenligning mellem byerne Bremen og Kiel nævnes. Det er en videreførelse af problemstillingen fra hans disputats »Varvsarbejdere i två varvsstäder« og er bl.a. bemærkelsesværdig fordi han forbinder arbejderhistorien med borgerskabets historie.

Bidragene demonstrerer med deres forskellige forskningsansatser og -emner, hvad arbejderhistorie kan bruges til, og hvor den kan blive frugtbar. Det er klart, at et enkelt seminar langt fra har kunnet spille på hele registreret, og at der således er både emner og strategier, som ikke er repræsenteret her, men som må tages op.

Et eksempel er Rainer Paetaus Dissertation, der meget bredt undersøger samspillet mellem arbejderbevægelsen og det omgivende borgerlige samfund i perioden 1900 til 1925. Det er udmærket, at han bryder med de normale periodiseringer, f.eks. Socialistlovens ophævelse i 1890 eller revolutionen i 1918. Det gør det muligt for ham at undersøge kontinuiteten henover et brud, som 1918 vitterligt er. Beklageligvis foretager han ikke – ligeså lidt som forfatterne i »Arbeiter und Arbeiterbewegung« – en sammenligning med den samtidige danske udvikling. Det ligger ellers snublende nært, idet samfundsstrukturen i Slesvig-Holsten og Danmark er ret ensartet, specielt med hensyn til arbejderbevægelsens udgangsposition: forholdsvis små homogene områder med agrarisk struktur og industrielle centre. Selvfølgelig var det ene land en selvstændig stat og det andet del af en større, og naturligvis var der andre uligheder, men en sammenligning kunne også have ført ham videre i den afvisning af en særlig

slesvig-holstensk socialisme, som han foretager. Han gør det med rette, men ikke særlig overbevisende.

Bogen er koncentreret om tre hovedkapitler: organisationshistorie, valg og konflikter. Derudover findes i et tillæg 45 vigtige tabeller og spredt i teksten yderligere tabellarisk materiale. Iøvrigt er der et omfattende anmærkningsapparat, kilde- og litteraturfortegnelse og et personregister. Paetau har fremdraget et omfattende, vanskeligt tilgængeligt materiale, og det alene betyder, at hans afhandling vil have værdi og betydning. Det ville dog have været en fordel, hvis afhandlingen var blevet bearbejdet inden udgivelsen, den kunne med lethed være blevet forkortet betydeligt. Men det er ikke det, der er den afgørende svaghed. Problemet ligger snarere i Paetaus liberale/demokratiske ideologi og deraf afledte historiefølelse, der forhindrer ham i at uddrage resultater af sin undersøgelse: de få resultater han kommer frem til, svarer kun i nogle tilfælde til det af ham producerede materiale.

Resultaterne af organisationsanalysen er behæftet af den usikkerhed, der ligger i de spredte oplysninger om medlemsskabet i både parti og fagbevægelse. Den helt overvejende del af begge organisationers medlemmer boede i storbyerne, men det, der er betegnende, er den store fluktuation, og det får ham til at betegne fluktuationen som normaltilstand (s. 110). Det er imidlertid ikke nemt at følge ham i denne påstand: det ses ikke, at han har undersøgt, om medlemmerne i perioder med arbejdsløshed måtte opgive medlemsskabet for senere at genoptage det. Ligeledes er det underbelyst, hvorfor kvindeandelen ikke oversteg 15% med undtagelse af Kiel, hvor den lå på 20% – det er iøvrigt et gennemgående problem at Paetau ikke undersøger kvindernes mangelfulde tilslutning til Socialdemokratiet (f.eks. s. 152 og 205f).

I modsætning til de to kapitler om organisationen og valgene behandler 5. kapitel udelukkende perioden efter 1919 og overvejende koncentreret om udviklingen i Kiel. Det er i dette hans forklaringsmodel skal stå sin prøve. Paetaus sympatier ligger helt klart hos Socialdemokratiets højrefløj, som ønskede at samarbejde med de liberale borgerlige partier og derfor ville opgive et selvstændigt arbejderstandpunkt begrundet i marxismen. Det var sikkert et problem for SPD's ledelse, at den ikke var enig på dette punkt og åbenbart ikke i overensstemmelse med en stor del af sine medlemmer og vælgere (se f.eks. s. 228f). Ledelsens politik var ikke realistisk, og den var tendentielt udemokratisk. Det økonomiske sammenbrud forhindrede SPD i at gennemføre den socialpolitiske forandring, det havde forestillet sig; det bragte ikke partiet til en erkendelse af situationen, men tværtimod til et øget modsætningsforhold til de radikaliserede og uorganiserede arbejdermasser. Mens partiet ventede på bedre tider, og republikken forekom at være ineffektiv, resignerede eller radikaliserede sig store dele af arbejderklassen og forlod Socialdemokratiet.

Det er imidlertid ikke her Paetau ser problemet, for ham er det især ideologiske traditioner og socialpsykologiske mentalitetsproblemer, der har betydning (s. 235). Der kunne gives flere eksempler på Paetaus holdning, som giver sig udtryk helt ned i ordvalget, f.eks. når han omtaler metalarbejdernes modstand mod den »afskyelige klassekooperation« (s. 290), men her skal kun nævnes yderligere ét. Han omtaler, at mange arbejderes og socialdemokraters traditionelle antimilitaristiske indstilling og fordomme overfor officerskorpset var skyld i, at chancen for at overvinde kløften mellem arbejderne og militæret ikke blev udnyttet (s. 231). Der er ikke et ord om, hvorfor disse »fordomme« mon kunne

eksistere, om de måske kunne være berettigede, om det var en begrundet mistillid. Ikke en antydning af, at officerskorpset var en ekstremt reaktionær gruppe, der i fortiden naturligt havde opfattet sig selv som kejserens mænd, i nutiden var på kontrarevolutionens side, f.eks. i Kapp-kuppet, og i den kommende tid ville være det lige så udpræget. For Paetau ligger problemet udelukkende hos arbejderne og deres mentale dovenskab (Trägheit). De kunne ikke overvinde deres fordomme og dermed skabe det solide grundlag for Weimar-republikken, som det var SPD-ledelsens agt. Hele hans forklaring går på dette »mentale miljø« (s. 494 ff.). Selv om det er rigtigt, at det blandt mange andre grunde har været en af årsagerne til Weimar-republikkens nederlag, så hører den absolut ikke med til de væsentlige.

Som nævnt har Paetau bearbejdet et stort empirisk materiale, i en del tilfælde først skabt det statistiske grundlag, som vil lette andre at arbejde med stoffet. Det er al anerkendelse værd. Hans resultater er beklageligvis ikke i overensstemmelse med indsatsen.

Gerd Callesen

NYESTE TID

OVE HORNBY: »Ved rettidig Omhu...«. Skibsreder A. P. Møller 1876-1965. Kbh., Schultz Forlag, 1988. 316 s. Ill. 220 kr.

Trods titlen er bogen ikke nogen biografi i snæver forstand, men snarere et stykke rederihistorie, hvor hovedpersonen og hans virksomhed er betragtet under ét. Der er tale om en meget sober og velovervejet fremstilling, og forfatteren lader på reserveret vis begivenhederne i almindelighed og A. P. Møller i særdeleshed sige, hvad siges skal. Antagelig har denne løsning af den stillede opgave været ligefuldt tilfredsstillende for såvel opdragsgiveren som forfatteren, idet sidstnævnte med sin økonomisk-historiske baggrund kyndigt har kunnet placere skibsrederen og hans virke i det lange spænd af år.

Beretningen om A. P. Møller behøver da heller ingen dramatisering for at kunne fængsle. Baggrunden var at finde i de traditionelle sejskibscentre, på Rømø, i Dragør og senest på Sydfyn, hvor faderen, kaptajn Peter Mærsk Møller, dog hørte til de få, som relativt tidligt gik over til damp – endda med foden på eget dæk. At se et familierederi blomstre var helt klart målet allerede i den unge A. P. Møllers læreår, og siden fulgte da A/S Dampskibsselskabet Svendborg i 1904 og Dampskibsselskabet af 1912 A/S. Rederierne havde betydelig fremgang, de blev ført sikkert gennem både første verdenskrig og de turbulente år umiddelbart efter, således at A. P. Møller i mellemkrigstiden kunne udbygge flåden – bl.a. fra eget værft ved Odense – og der var nu ikke mere alene tale om traditionelle trampdampere, men tillige om liniebåde og tankere. Ved anden verdenskrigs udbrud indtog mærskrederierne med henved en femtedel af den danske tonnage ubestridt førstepladsen. Efter sidste krig ekspanderedes mere end nogensinde, og ved A. P. Møllers død i 1965 nærmede andelen sig de halvtreds procent af landets handelsflåde. Alt i alt en forrygende historie om det, der nu er Nordens største rederikoncern.